

Жүсіпбек Аймауытов

ШЫҒАРМАЛАРЫ

III

12000/27418
БК 84 (2 Каз)
А 21

Қазақстан Республикасы
Мәдениет, ақпарат және спорт министрлігі
Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
М.О. Өуезов атындағы Өдебиет және өнер институты

ЖҮСІПБЕК АЙМАУЫТОВ

БЕС ТОМДЫҚ ШЫҒАРМАЛАР ЖИНАҒЫ

ҮШІНШІ ТОМ

повесть
әңгімелер
аудармалар

ISBN 9965-669-40-6
2005 — 304 бет.
Алматы, 2005. — 304 бет.
Алматы, 2005. — 304 бет.

ISBN 9965-669-40-6
4701250200
Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және спорт министрлігі

ISBN 9965-669-40-6 (ТЗ)
ISBN 9965-669-40-6
Алматы
«Алаш»
2005

ББК 84 (5 Қаз)

А 31

Қазақстан Республикасының Мәдениет, ақпарат және спорт министрлігінің бағдарламасы бойынша шығарылды

Редакция алқасы:

С. Қирабаев (жауапты редактор)

З. Ахметов, Д. Қамзабекұлы, Б. Қанапиянов, С. Қасқабасов

Томды баспаға дайындаған:

С. Қирабаев, Д. Қамзабекұлы

А 31 **Аймауытов Жүсіпбек. Бес томдық шығармалар жинағы. Үшінші том. Повесть, әңгіме, аудармалары.** — Алматы: “Алаш” баспасы, 2005. — 304 бст.

ISBN 9965-669-40-6

Үшінші томға қазақ әдебиетінің классигі Жүсіпбек Аймауытовтың бір повесі мен бірнеше әңгімесі және көркем аудармалары еніп отыр.

А $\frac{4702250200}{00(05)-05}$ хабарланбаған — 2005

ББК 84 (5 Қаз)

ISBN 9965-669-40-6— (Т3)

ISBN 9965-425-94-9

© М. О. Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты, 2003

© “Алаш” баспасы, 2005

ПОВЕСТЬ

КҮНІКЕЙДІҢ ЖАЗЫҒЫ

Күнікей ғой бұ жатқан

Жаялықша жалпиган, жарқанатша қалқиган, жермен-жексен шым қора, бейнеуі жоқ сұм қора. Шымқорада – жер үйде, желпіндірмес көр үйде, арса-арса болып сүйегі, қалақтай болып иегі, жанқадай жоқ жақ еттен, саусақтары шілбиіп, көлеңкедей кілбиіп, бұ жатқан қай аруақ?

Әлсін-әлсін демігіп, тық-тық еткен жөтелі өнменіңнен откендей, алма еріні кезеріп Бетпақ кезіп кеткендей, кимешегі қолқылдап қуыршаққа тіккендей, сатпақ-сатпақ жастығы жастық емес кетпендей, сар төсек боп сарғайып – бұ жатқаның қай әйел?

Білмесеніз айтайын – Күнікей ғой бұ жатқан.

Күзден жатқан Күнікей – жазға жетгі ілініп: күдері ғой, жан шіркін, үзілмейтін созылып.

Көктем күні күледі, күліп еді – жер түледі. Түлегені емес пе ақ кебінін сыпырып, көк торғынға боленді. Қызыл-жасыл, ақ-көкшіл бейне кілем түріндей, гүлдер гүл-гүл жанады, күлкілдеген гүл-жапырақ, сағымданған күлім бел терезеден көз салса, Күнікейдің көңіліне жазылмас жара салады.

Аһ, дариға, дариға! Күнікей сау боп жүрер ме еді? Қырдан тезек терер ме еді! Қырдан қия кезер ме еді? Шырқап өнге салар ма еді? Өнге салса, әл бітіп, қапқа қары талар ма еді?..

Жалғыз әйнек жаман үй, төсеніші – жалаң ши. Жаман шидің төр жағы – ала сырмақ текемет, текеметте – Күнікей, жалғыз әйнек түбінде. Алты көзден үшеу жоқ, лақтар ойнап сындырған. Қалғаны аман қалсын деп, әйнекті жүдө жұлдырған. Күн жылыда не керек? Бала-шаға, қозы-лақ жол ғып алды әйнекті. Лақ

¹ Бетпақ – шол даланың аты.

ойнақтап көрпеге, жығып кетеді шәйнекті. Шәйнекте шалап сусын бар, шалабын қорғап Күнікей айтып қояды: «Шай!»— деп те. Ойнақтаған құлдыр лақ — шай дегенді біле ме? Лақ қарғыса әйнектен, запы болған Күнікей, қолын созады шәйнекке.

Күнікейдің серігі — әйнектен ескен жел болады. Күнікей жалғыз жатқанда, қозы-лақ пен қарлығаш — бейне бір дүйім ел болады. Ауыл-үйден Күнікейге келушілер кем болады. Қашан жатқан Күнікей? Қашан өлген Күнікей? Қашанғы көңілін сұрасын? Соған қарап отыр ма? Шаруасы бар әркімнің.

Оқта-текте Күнікейге бір айналып, кіші үйдегі Айдарлым келеді.

Айдарлым-ау, жап-жас боп аяуды қайдан білесің? Мүшелге жаңа жеттің ғой... Айналайын өзіңнен!.. Сусының бар ма, апатай?.. Қалайсың деген сөзіңнен!.. Сен болмасаң, қарағым!..— деп қояды Күнікей, деміге сойлеп енгігіп.

Айдарлым кетсе, Күнікей жалғыз жатады күркілдеп: — Уһ... алла-ай!..— деп күңкілдеп.

Күнікейдің серігі — әйнектен ескен жел болады. Күнікей жалғыз жатқанда қос қарлығаш ел болады.

Түйірлеп тасып топырақ, қыл-қыбыр, шөп-шар, жапырақ, біріне-бірін жапсырып, қос қарлығаш қалбандап, ұя орнатты дөңбекке: балалап, өсіп-өнебекке. Жалығу жоқ шіркінде: жаралғандай еңбекке Күнікей жатыр бақылап, қарлығаштың өнерін жатқандай-ақ көрмекке.

Қарлығашта дамыл жоқ: есі-дерті ұясы, бірі кетсе, бірі кеп, ақ қанаты дірілдеп, қос құйрығын қалақ қып, құртымтай боп құнттып, бұғып қана қылтиып ұясына жатады. Зайыбы ұя басқанда, байы жүреді бәйек боп: әлсін-әлсін келгіштеп, жарының жайын білгіштеп.

Қарлығаш екеш қарлығаш бір-біріне қайрылғыш, бірін-бірі сыйлағыш. Адамзатқа не болды? Күнікейден безгендей, Күнікей мөңгі өлгендей, суық топырақ көмгендей, Айдарлымнан өзгесі шетінен түге ұмытып.

Баласы қайда Күнікейдің, «апалап» бір уақ келетін? Жұбайы қайда Күнікейдің, қияметтік жолдасы? Күнікей бүйтіп жатқанда, жастық қойып басына, қолынан сусын беретін? Аулы қайда Күнікейдің, келіп-кетіп жүретін?

Жалғыз перзент демесең, аулы да бар он шақты үй, байы да бар соқталдай, бауыры да бар байының — немерелес әменгер. Күнікей сауда үйінен, үйірімен шықпайтын, өңшең қортық көрген көз.

Бар болса, олар қайда жүр, бірі басын көрсетпей? Ауылды қойшы, ауыл ғой, жайшылықта бауыр ғой. Байы қайда Күнікейдің? Қосағы бүйтіп жатқанда, қолының ұшын бір бермей, жанына жақын бір келмей?

Келмек тұрып сұңқа адым, жұлық жамап қаңғып жүр, қатқан бар деп қай үйде – көкше түтін аңдып жүр, жамауменен жан сақтап, қара басын қамдап жүр.

Қамдағаны құрысын! Күнікейдің көзі тіріде бір қатынмен сөз байлап, алуға соны оңтайлап, төртті-бесті қараның бір-екеуін беруге, бүгін-ертең қам қып жүр.

Күнікейдің көзі төрт,
Көкірегі жанған өрт.
Бәрінен де жанына
Батып жатқан осы дерт.

Ауыл-аймақ, абысын, не жақыны-алысы, не тамыры-танысы, не алған серігі, жеті жылғы жолдасы – бәрі бірдей безгендей, Күнікей сонша не жазды?

Не жазғанын бейбақтың мен айтайын, жігіттер, құлағыңды сала бер, көкейіңе ұнаса, мәнісіне қана бер.

Ол күнде

Ол күнде Күнікейдің бала кезі,
Сүю мен жек көруден таза кезі.

Сонда да:

Мені сүйген жігітте не арман бар?
Айтып тұрған секілді отты көзі.
Күнікейдің әкесі Құлтума-ды.
Құлтума құл боп туды, ұл тумады.
Құл туғанын сонан біл: Ордабайдың
Өмірі қойын бағып қолтаулады.
Шешесі Күнікейдің Шекер еді,
Өзі де Шекер десе шекер еді,
Құлтуманы «Шекердің байы» деуші еді.
Шекерді «қатыны» деу бекер еді.

өйткені:

Ақ жаулық, қылаң ұрған, қылаң Шекер,
Етегі аяқ басса, бұлаң етер.
Мықынын қысып қалсақ: – Өй, қағынды!
Қойшы! – деп еркеленер, бұраң етер.
Ордабайдың ауылы – өңшең боз бас.
Қолы бос, делебесі неге қозбас?

Қызды ауылды торудан торықса да,
Немесе оңайына обықса да,
Шекерден айналып кеп өйел озбас!
Күнікейдің ағасы бар: Жұматай таз.
Тамақ беріп жұмсаса, ол соған мәз.
Көп бала бұралқы итше түйе бас қып,
Желін қап тақиясын алып қашып:

«Тазым, тазым, таққан таз,
Тазды құдай қаққан таз.
Бес ешкісін баққан таз,
Үй айнала қашқан таз,
Туырлыққа тышқан таз...
Әулекі, жыңды көкек, қоңыр ала қаз...»—

деп ажуалап, ыза қылушы еді.

Әкесі қойшы Құлтума, ағасы Жұматай таз, «қоңыр ала қаз, алпыс үйрек, бір тырна, жата қалып жер тырна» болса да, Күнікей Құлагердің баласындай үздік туып, он үшке жетер-жетпесте бозбаланың көзін тартып, баласынбай «сөз айтуға» жарап қап еді. Қыз-бозбала жиылып сауық құрғанда, орамалдың бетін Күнікейге бұрғанда:

Қолыңның айналайын саласынан!
Көзіңнің көңіл қояр қарасынан.
Сүйрік боп жалғыз өзі қайдан шыққан
Қамыс пен қара өлеңнің арасынан?—

деп, бозбала көзді бір қадап қоюшы еді.

Қадаса да сұмдықты ерте сезгіш, жырынды Шекер қызына қарлығаштай шыжбақ боп, жүрсе-тұрса көзінен таса қылмай, тұтқындағы жаннан бетер бағушы еді.

Бірақ Шекер шеше болам деп бекер арам тер болды. Баланы іспен емес, сөзбен, үлгімен емес, ақылмен үйретпекші адам сорлы ғой. Шекер өзіне «құдай жұқтырмағанды» қызына оқыды. Қызы көргенін тоқыды. «Бозбаламен өзі неге ойнайды?» деген сұрау Күнікейдің ойына ерте бекіді. Он төртке аяқ басқан соң-ақ көзі жанып тұрған Күнікей апасынан құрық әкетті.

— Жә, жә, өзім де білем, бала емеспін ғой...— деп, бұрымын арқасына бір ыршытып, етегіне айнала бір қарап, шығып кететін күйге ұшырады.

Күнікейдің ерлігіне апасы өңін бұзғанмен, көмейі бос: өзіне тартқанын, бозбаланың көз салғанын бір есептен теріс те көрмейді. Қай есептен екенін кім білсін, ананың мақтанышы да. Күнікей оны сезеді.

Апасы жылтырағанды Күнікейдің үстіне жапсырады, шашын жылтыратып тарайды, өреді, омырауын қызыл, жасыл жіппен кестелейді, тана моншақты қамзолына тағады, уақ күмістен сылдырмақтай шашбау да істейді. Құлтуманың тыққыштап әкелген пұшпақ жабағысына бақалшыдан айна, тарақ, жұпар сабын, шаш майын әпереді.

– Еһ! Кімнің қызынан кем?

Баласын оннан асқан соң-ақ Шекер тегіне атастыруды ойлаған. Бірақ әркімдер-ақ ауызға алса да, бірінің жетесін, бірінің қабын, бірінің сабын, бірінің малын, бірінің мұрнын, бірінің кеңірдек сакалын жаратпай, Шекер аяғына отырғызбаған.

– Қойшының қызы деп кемсінеді ғой. Адырам! Ханның қызына берем бе екен!– деп қоятын.

Өйткені өзін қойшының қатынымын деп Шекер өмірі ойлаған емес қой. Қойшы – тек қол байлау, құдай бұйрығы: Анығында Шекер өзін ана мырзалардың қатынымын деп есептейтін.

Шекер «Сырдың суын жұлығынан келтірмей» жүрсе де, енді ойланбасқа болмады. Күнікей 14-ке келіп қалды. Енді Күнікей небір қыздарды да отыртып кетеді. Сөйлесе – түбін түсіреді, он қолынан өнері төгіледі, күлсе – аузынан дүр шашылады. Ән шырқаса – сүйегінді шымырлатады, Шекердің өзі соққан еді ғой ана кезде. Сөйткен қызға сенім бар ма? Кім біледі...

Сөйтіп жүргенде Ордабайдікінде Тұяқ дейтін етікші жатты. «Кебіске Шегебайдан да бұл өткін екен: өкшені бес-ақ шегемен тұрғызады... Асауға құрық салса, тырп етер емес, өкше сіріні тастай ғып, әшекейлеп тастайды. Тақаны қылмита мінеуге келгенде, жер жүзінде бұдан етікші өтпес...» деп, қымызға жиылған құла ауыздардың ауыз суы құрып жүрді.

Шекер Ордабайдікіне қымызға барғанда, ана жақта, жүктің бұрышында: «Пүп-пүп!» деп, былғарыға су бүркіп, тықылдатып, құжыраңдап жатқан мойны ішіне кірген бір жаманды көруші еді. Оны кісі екен деп артық көз тоқтатпаушы еді. Жұрттың жер-суға түсірмей жатқанын естіген соң, Шекер де тігінін көргелі:

– Былай тұршы, біз де көрейік,– деп, етікшінің пышағын, бізін, балғасын, кемпірауызын ұстап, қамалап жатқан еркектерді кимелеп, біреуінің қолынан кебісті жұлып алып қарады. Байдың кебісі екен, олай-бұлай аударып көрді де, шүйкесінің қылшығын бір тістеп алып: «Теріс емес» деп, ерніне жабысқан жүнді түкіріп тастады. Сонымен кете барды. Қайтып оның ісіне Шекер көз салған жоқ.

Бір күні кешке таман Күнікей Ордабай үйі жағына барып келіп:

– Апа, сен Шәмшидің кебісін көрген жоқсың ғой. Бір түрлі сұлу бопты!– деді.

– Ә, қойшы, несі бар дейсің!.. Қандай екен?– дегенде, Күнікей қолымен, ернімен, қасы-қозімен көрсетіп, өзінше өте әдемілеп суреттеді.

Байсалды кісімсіп, Күнікейге: «Корсе қызарсын-ау» деп отырса да, аздан соң өзінің де әуесқойлығы ұстап, бір жұмысқа барған кісі боп Шекер байдікіне жөнелді.

Келсе, сыңар кебісі Шәмшидің алдында – қолсандығында қаздыып тұр екен. Шекер жанына барып, кебісті алып айналдырып қарады, көбінесе өкше жағына көз салды. Жарма қоттік қылып, қызыл-жасыл шарық жіппен иттіс шалып, сірісін қошқар мүйіздеп қойып, тақасын шоңқита қаза мінеп тастаған екен. Кебіс жұтынып тұр. Шекер көріп-көріп, демін бір-ақ шығарды: кебіске қызығып, күншілдігі қозып кетті.

– Күнікейге мен де осындай бір кебіс тіккізіп берейінші,– деді.

– Тіккізсең, шамаң келеді ғой!– деп: «Саған арам болар» деген кісіше, Шәмши қасын керіп, төменгі ернін бұлтың еткізді.

– Несі бар, «Ердің құны, нардың пұлы» деймісің?– деп Шекердің де жыны ұстап, бастырмалатып шығып кетті.

Шекер келе сала жаман әбдіресін бүйі тигендей астан-кестен ақтарып «төрт қой, төрт киімнің» біреуін суырып алды. Ол Құлтуманың байдікінен алған бас ұлтаны еді. Кебістің сайманы онымен түгенделе ме? Шекер ауылды қыдырып жүріп, қоттік тақа, сірі, ішпек тәрізді жабдығын тауып алды. Шарық жіп бақалшыдан, тарамыс өз үйінен шықты. Барды да Тұяққа сөйлесті. Ордабайдың етіктерін бітірген соң, Тұяқ Күнікейге кебіс тікпекші болды.

Он шақты күннен кейін Шекер Тұяқты төрінің алдына отырғызып, өзі – тарамыс, Күнікейге шарық жіп ширатқызып:

– Қарағым, ондап тік! Бар өнерінді сал. Шәмшидің кебісінен асырмасаң, кем қылма...– деп тақымдап, қайрап, қадағалап отыр.

– Бар өнерді аямайық,– деп Тұяқ сулаған молақ балғаның сабымен ысқылап, жаман көздің астымен Күнікейге бір қарап қояды.

Қиядағыны көретін Шекердің қырағы көз құйрығы күтқарсын ба, Тұяқтың жаман қарасын сезген соң, жатарда төсек-орын жоқтығын сылтауратып, байдың қонақ үйіне жіберіп жүрді. Әйтсе де көңіліне келіп қала ма деп, күндіз кебіс тігіп отырғанда Тұяқтың үй ішін, малын, ауыл-аймағын сұрап, әлі күнге қалыңдық айттырмай жүргенін де сөз қылып:

– Жігіт адамға қыз табылмаушы ма еді...– деп көңілдендіріп, есек дәмелі қылып қояды.

Күнікей жоқта өзінің де жайы-күйін сөйлеп, осы бір-екі күшік болмаса, жаман қойшыға әлдеқашан тұрмайтынын, Күнікейін жыламайтын теңіне қосқысы келетінін білдіріп, ара-арасында:

– Егестіргенде Шәмшидікінен асырып жіберші. Таған жетсе, өкшесін оныкінен пышақ сыртындай болса да артық сал. Әйтеуір өнерінді аяма, қарағым!– деп бір ескертіп өтеді.

– Бар өнер болса, сізден несін аяйық,– деп, Тұяқ ыржыған болады.

– Иә, сөйт, қарағым!.. Мен де бір керегіңе жарармын... Тіпті таныс боп қояйық. Біздікіне келіп-кетіп жүрсейші. Байдікіндей ет-қымызымыз болмаса да, айран, шалабымыз, ықыласымыз болады ғой...– деп жылы сөздің де шетін сездіріп, бір-екі сиырдың ірімшігі мен қаймағын, қатығын аузына тосады.

– Ет, қымыз үнемі бола бере ме... Біз енді не қылып, атқа мініп, нетіп жүрген кісі емес... Бәрінен де адамның несі керек...– дегенде Шекер тартып отырған тарамысын тісіне қыстырып, әнтек қоя тұрып, құйқылжыған көзінің құйрығымен сүмдана қарап жымияды. Оны көріп Тұяқ та жымияды, балғасын қаттырақ сермеп, тізесін қимылдатып, қутындап қояды.

Не керек, Тұяқ бар өнерін кебіске салды, аянған жоқ. Шекердің де бұл кебістен аяғанын ит жесе болмай ма. Кебіс Шәмшидікінен аспаса, кем болмады. Тұяқ жарытып ақы алған жоқ, тек ықыласына ырза болды.

Тұяқ ауылына қайтарда Шекердікіне келіп, дәм ауыз тиіп, қош айтысты.

Шекер қызымен тысқа шығып аттандырып:

– Келіп-кетіп жүр... Көрген жерде ауыл бар... Етігіміз болса саған тіктірейік,– дегенде:

– Е, нетсек, келмей енді...– деп Күнікей екеуіне кезек қарап, Тұяқ жүріп кетті.

Тұяқ кеткеннен кейін етік жайынан сөз қозғалса, Шекер Тұяқты аузынан түсірмей:

– Шегебай қайда?! Тұяқтың бір шанышқанына да тұрмайды,– деп мактап жүретін болды.

Сөйтіп жүріп Тұяқ Күнікейді айттырды.

Тұяқ – 6-7 қаралы кедейдің баласы. Мұрны кертеш, иегі кемiek, бет-аузы құдды шөміш, мойны ішіне кірген. Бейнесіз-ақ жігіт. Сонда да Шекердің қолайына жақты. Шекердің айтуынша мұрнының да «дәнеңкесі жоқ», қолы да «епсек», өзі де оны-мұныға «епті», мойны да «сұңғақ», өңі де «ақ құба» жігіт боп шықты.

– Со кертештен басқа кісі құрып қалғандай...– деп Күнікей сырт айналып бұртындап, жамап отырған әкесінің жаман шапанын лақтырып тастап көріп еді, Шекер мойнын ит ала қаздың айғырындай созып, бүркітше түйіліп, бурадай шабынып: «Болмайды деген не?» Қарды да, жарды да боратты, жылатты, сықтаты – ақыры көндірді. Құлтуманы қойшы, ол бір өлген кісі ғой.

Әне-міне дегенше, Тұяқ бір-екі қарасын беріп, құда түсіп, күйеу боп, бұрынғы келе берісті сиретті.

Тұяқ күн сайын тапқан-таянғанын қалыңға тоса берсін; Күнікей шолпы тағып, өн салып, бұлғақтап өсе берсін; енді әңгіменің бетін өзге жаққа бұрайық.

Көшкенде

Ол күнге жиырма жылдан асып кетті, жиырма бес жыл да боп қалған шығар. Ол күнде айдабол, күлік, ақ бура, тұлпар, қозған, қақсал Шідерті бойын жайлайды. Өлеңті мен Шідерті — қатар аққан өзен. Өре басы Есіл Нұрадан келе ме, кім білсін, Өлеңті — Ақкөлге, Шідерті Жайылмаға барып сарқады. Онда Шідертінің суы мол кезі. Жалғыз-ақ Шикылдақ аулы болмаса, о кезде Шідерті бойын қыстаған ел де жоқ. Сәуірдің алашабыр бұлты арылмай-ақ Баянауыл, Қызылтаудағы қалың сүйіндік атандарын алқынтып, бұйдасын көш құлаш созып, Бөкембай, Арқалық, Жаманадыр, Желдіадырдан асып, Шідертіге қарай ағыл-тегіл құлай бастайды.

Жонның қар суымен шығып, желкілдеп тұнып тұрған бидайық, шалғын жеймін деп жанталасып күліктен алдымен Ноқаң ауылы көшеді. Ноқаң малсақ кісі еді ғой. Ноқаң түннен көшеді, үдере көшеді. Қатын-баланың жақ жүнін үрпите, көзін іріңдете, иегін дірілдете, көлікті зорықтыра, арықты өлтіре көшеді. Қызылтаудан он бес көшкенде Шідертіге түседі. Ноқаң ауылы өзге ел барғанша, жонның соны шалғынына қардай шүйгіп, аш қасқырмен арпалысып, малының түгін тартса, майы шығады.

Ноқаң кеткен соң, Ордабай ауылы да қопандайды. Өлертірілеріне қарамай, олар да айдайды. Айдағанмен Ноқаң бір сағым жеткізбейді.

Ордабайдың қыз-келіншектері бәт құндыз бөріктерінің үкісі желкілдеп, жорға мен жүйрік мініп, алдыңғы көшке сыдыртып өте шыққан, кереге, уық құрымын теңдеген ала шолақ, тарғыл шолақ сиырының соңында күзеген көк байталмен қалықтап келе жатқан Күнікейдің зығыры қайнайды. Тақымды бір қысып, камшыны бір басып, шаба жөнелгісі келеді де — талабы тас болады. Күнікей азуын шайнайды.

— Осынша топтан бір жібі түзу мал табылмады ма? Мінбеймін шолақ байталға, — деп Күнікей о баста-ақ азап салған, бірақ шешесі:

— Қарағым-ау, сүйгенінді мінетін өз жылқың ба? Тигенімен жүре бер, құдай жеткізер... — деп, бастырмаған.

Шынымен дейсіз бе? Жоға, онысы әншейін ғой. Күнікей бедеу мініп қылаң ұрса, төбесі көкке жетпес пе еді? Күнікей тұрсын, астындағы құлағы қалтиған, қарыны қорылдаған шобырға өз көңілі де бейжай.

Шекер «құдай жеткізер» десе де, жеткізбесін іші сезеді. Бір көшті, екі көшті, үш көшті. Көне, жеткізгені? Жалаң бұ жолы

ма? Жеткізбегелі қашан? Күнде козін қызықтырып, бай қыздарының сәнденіп, құтырынып жүргені анау. Бұл ой Шекердің басын жегідей жеді. Шекер шара іздеді, оны ойлады, мұны ойлады: байдан да, құдайдан да «жөрекім алда» болмасына көзі жетті.

Шекердің қабағы, еріні аттай тулап келе жатқанда, бай балалары көп жылқыны күндей күркіретіп, қиқулап айдап, сиырды басып кете жаздап үстінен өтті. Астындағы жаман неме де бүйірі қызып:

– Ий-еhe-һу-о! – деп үйірсек тұлпарымсып, шіңкілдеп басы мен құйрығын көтерейін деп еді Шекер:

– Кет, әй, өлімтік!– деп бір езуін жулқып, шолақ сабауымен желкеден бір қойды.

Жылқы лек-легімен отіп жатыр.

Уай, дүние шіркін-ай! Анау қара ат, торы ат, құла бие, жирен бие, әне бір құла биелерге Шекер де, Күнікей де мінер ме еді!

Қаздия, қакяя отырып тақымды жапсырып, окшені қадап тастап, көк көйлектің етегін, ақ шаршының үшін делендетіп, елпілдетіп, елеңдетіп желер ме еді? Анау боқ мұрын Шоқандардың астындағы ақ селеуді Күнікейдің астына берер ме еді; Шекер кедейлікті, қорлықты, қойшыны бір күн, бір сағат ішінде талақ қылмас па еді? Бірақ оған қолы қалай жетеді? Кім жеткізеді? Құдай ма, бай ма? Жоқ, жоқ, жоқ! Өзі, өзі жетуі керек!

Көп жылқыны еріккен балаларға айдатып, өзі Түгелбай адырына мана жосып кеткен қысырақты қайырып, тымақтың желкесін мықырайта киіп, құрығын сүйретіп, жылқышы Домбай келе жатыр екен. Деңгейіне таянғанда Шекердің көзі от боп жайнап, шобырын борбайға бір көміп, сиырдан оқшаулана беріп:

– Әй, Домбай! Қайырылшы,– деп, қамшысын шошайтты.

Домбай байдың көп жылқысын өз маңдайына біткендей буланып жүретін есерлеу жігіт еді, өйткені көшкенде көршілерге ептеп өз таңдауымен де ұстап беруші еді. Анда-санда байдың, бәйбішенің көзі түсіп: «Пәленшеге ол атты неге бердін» дегенде: «Содан қолайлы аттың реті болмады, таң асырып жіберейін деп ем, жылқы өріп кетіп, өзге аттың жөні келмей қап еді» деп жоқтан өзгені сылтау қылып жұбата беруші еді.

Осы Домбай ана жылы бір түні Шекерге қол салғанда, Шекердің онда іріленіп жүрген кезі ме, өзге себеп болды ма, кім білсін, әйтеуір меселі қайтып еді. Содан бері Домбай түйеші Жаманайдың жаман Тәукішін талшық қып, Шекерден күдер үзіп кетіп еді. Енді көк көйлегі көлендеген, байбатшалармен айналдыс қылатын Шекер медіресін қылған соң, не жаны тұрсын, қысырақты «Әй, ит!» деп, бір ыршытып жіберіп, айғырын шаужайлай берді.

– Е, Шеке, жақсы ма?

– Жақсы емей, жаман деймісің?

– Атың келісіпті ғой.

– Ой, құдай атқыр! Осынша жылқыдан бір тәуір мал қолыңа түспеді ме?– дегеннен-ақ Шекер мойнын былғаң еткізіп, көзін төңкеріп жіберді, іші білді, мүрт күлді.

Шекер біргалай сөйлесіп, жымып қайтты.

– Немене апа?– дегенде:

– Саған бір жақсы ат бер деп тапсырдым. Ертең жүгенді өзін апар!– деді (бұрын атты Жұматай таз әкелетін).

Ертеңгі қоште Күнікей құйрық-жалы Шәмшидің шашындай төгілген жарау тобылғы торы биені алып келді. Көк байталдың жанында дүлдүл тәрзіді.

Шекер бұрын да айтқан ғой, жаман шомыттарын сиырларына артып, өзі жөнеліп бара жатып, Күнікейге тағы да:

– Бар ана Шәмшилердің қасында бол! Елендеген мал көрінеді, жығылып қалма!– деді.

Күнікей қызылшаң белбеуімен қыпшасын қылдай қып буынып, қызыл тақиясының үкісін дөңгелете сілкіп, желпілдетіп, кебісін тазалап киіп, атын жетелеп, байдың жұртына барды.

Байдікі он шақты түйеге жүгін артып болған екен. Тұрғызған түйелерді салды балақ малшы қатын жетелеп тіркеп, алдыңғы түйені тау кеншіктей сирақ Қырықбайына ұстатып қойған екен. Жаулығы қоқырайған Қара бәйбіше күптей боп жұртта шалқнып тұрып, кейбір жүгі ауған түйелерді көріп:

– Дүйсенбай, Дүйсенбай! Сен қайда жүрсің ана ауған түйені бұрмай?– деп шаңқ-шаңқ етеді.

Дүйсенбай маңдай терін шапанының етегімен бір сүртіп, да-лақтап жүгіріп барады.

– Сен, неғып тұрсың, бозбала жігіт боп сіресіп; қымыз ішкенде сондайсың... қолыңа жұғып кете ме? Бар, ана түйені бас арқанды тарт, атты ертте!..– деп Қара бәйбіше көрші жігіттердің онысын оған, мұнысын бұған жұмсап, бұйырып тұр. Жігіттер үн-түн жоқ, жүгіріп қауқалаңдап, мықшыңдап, бұйрығын орындап жүр.

– Е, мына қыз да сәнденіп шығыпты ғой. Мынау атты бұған кім берген?– деп, Күнікейге де көзі түсіп кетті.

Күнікей қыпылдап, сазарып, түк айта алмай қалды.

– Апа-ау, не қыласың. Біздің қасымызда жүрейін деген ғой,– деп, Шәмши ара түспесе, Күнікей торы биеге қош айтысатын еді. Шәмшиге де нөкер керек қой.

Күнікей атын көп атқа матастырып, жұртта таранып, сыланып жатқан Шәмши, Шөлкендердің жанына келді. Шәмшиден жылы сөз естігенге ме, кім білсін, жердегі белбеуін, сәлісін әперіп, шолпысын сыртына шығарып, жылпылдаған болды.

Қарыны кебежедей бір можа биеге малшы қатын мінем деп, үзеңгіге аяғы жетпей мықшыңдап жатыр еді.

– Ана жаман күнді атқа салып жіберші,– деп, Қара бәйбіше Сәрсембайды жұмсады. Сәрсембай:

– Әй, өлімтік-ай!– деп, малшы қатынды мықынынан бір түйіп, ашасынан алып, аттың үстіне бір қойды.

– Тоқта, қағынды! Атымды алайын,– дегенге қаратқан жоқ. Малшы қатын ыржиған болып, критон көйлегін жуырда астына баса алмай, ердің үстінде бүкшендеп, қопылдай берді.

– Әтшу, әтшу!– деп бәйбіше көшін жөнелтіп, бір қатынға құман ұстатып, түзге жөнелді.

Бәйбіше келгенше нөкерлер қара пәуескеге пар атты жегіп, дайындап тұр еді. Даяршы қатын мен екі кішкене немересін қасына алып, бәйбіше пәуескеге мінгенде, Күнікей тажалдан құтылғандай демін бір алды.

Оған дейін ауылдың қыз-келіншектері де көштерін мана жөнелтіп, түзеліп киініп, аттарын жетелеп, байдың жұртына бір-бірлеп жинала бастап еді. Ат ерттеген, ат ұстаған жігіттер байдың қыз-келіншектерін аттандырып, етегін жөндеп, шылбырын аттың мойнына байлап, сарыбас қамшыларын әперіп, баптап жөнелтті. Күнікей сияқты көршінің қыздары атына өздері мінді.

Күнікейдің көзі Шәмшиде. Үлбіреген ақ мөре көйлегі аяғын қалай жапқанын, етегін қалай жинағанын, үзеңгіге аяғын қай жерінен салғанына шейін байқап, өзі де сондай болғысы келді. Бұ да үзеңгісін табанының орта кезінен салды, шапанның етегін Шәмшише тақымына қыстырды. Бірақ өзгесін келтірсе де, көйлегін кебісінің түмсығына жеткізе алмады, қалай созғыласа да болмады. Әнтек қысқалау екен.

Қыз-келіншектер жұрттан былай шығып, қатар түзеген соң Шәмшидің боз жорғасынан қалмасқа, бәрі де желді. Күнікейдің биесі желісті екен: жайнаңдап, резеңкедей созылып, ағызбақтай сумандап барады. Алдына шығып кетсем, байдың қыздары қызығып, ендігі жолы алып қоя ма деп, Күнікей атының басын тежей берді. Қашағанға, жарысқа көп салынып, желікпе боп қалған жан-дар екен, қызып ала-ала жөнелді.

Шәмши боз жорғасын тайпалтып, ерден көтеріліңкіреп, қамшыны бір басып еді, көбінің аты шоқырақтап шауып кетті. Сүйтіп келе жатқанда артта қалып, насыбайын атып алған жігіттер қуып жетіп:

– Ал, жарыстық!– деп, айғайлап өте шықты. Бұлар да жіберді аттың басын.

Ала сәуледе жасыл шөпті жапырып, өкпек желді естіріп, көкіректі керіп, тым-тырағай айдап келеді. Шу дегенде боз жорға шықты алдына, оған тете Күнікей келеді құйғытып: шапқан сайын ызғып барады. Шәмшиден озбайын деп, атының басын тарта береді. Бірақ қолын сірестіріп, жұлып өкетіп барады. Әлі келгенше тартып бақты. Шәмши ұзап алып, артына жалт-жұлт қарап, масаттанып қояды. Артқылар таянып қапты. Өзгесін қойшы. Тыр-жықайдың шөп желке қара қызы да жетіп қапты. «Саған озғыз-

ғанша» деп Күнікей аттын басын жіберді. Жіберіп еді, биесі ағып кетті. Ағыны мұндай қатты болар ма? Өкпек жел дауыл боп көзінен жас ыршып-ыршып кетті. Жығылып қалар ма екем деп ойлайды. Бірақ тақымы сүйсініп барады. Көштегі атты, арбалы, сиыр айдаған, түйе жетелеген жандар бір-біріне қосылып, үздіксіз тізбек боп, құйындап, зымырап артта қалып барады. Күнікей кетті: бәрін де артына доптай лақтырып өтті. Көк байтал да, шолақ сиыр да, таз Жұматай да, қойшы Құлтума да естен шықты. Жалынды жаңа, жат дүниеге кіргендей, тамыр біткені, жүрегі оттай заулап, көтеріңкі, асқақ сезім кернеп, анау көгерген аспанмен арып келе жатқандай болды. Сиыр айдап келе жатқан апасы қызының қарсы алдында үкедей ұшып бара жатқанын көргенде:

– Ойбай-ау! Жығыласың ғой! Тарт басын, тарт!– деп безектеп, шырылдап, тебініп ұмтылып еді Күнікей: «Жығылатын кісін мендей бола ма?» дегендей қамшыны бір сермеп, құйғыта берді.

Көштің алдына таман шығып, бұдырдан асып, алдынан Арқалықтың көлденең жотасы көрінгенде, Күнікей артына бір қараса, Шәмши қапты далада. Манағыдай емес, енді Шәмшиден қорыққан жоқ; бойына бір ерлік, өжеттік пайда болған тәрізді. «Қашанғы қорғалай бергенше, бір ұрып алайын» деп ойлады. Астындағы бедеуден өлсе айырылғысы келмейді.

Әлден уақытта қызының ойқастап барып тоқтағанын көргенде Шекер бір тамсанды да жымиды.

– Қарағым астына ат түспей, қор боп жүр екен ғой! Не боса, о босын, бәрінен де озды. Тілеуің берсін, Домбай!– деп, тақымын бір қысып қойды.

Күн менікі

Күнікей ойысып барып бедеуін тежеп, шашыраған етегін жинап, көшке қараса, Қара бәйбішенің пәуескесі көш алдына түсіп қалған екен.

Қара бәйбіше көштің қыр соңынан жөнелсе де, божы ұстаған жалақ Нөкені «Айда, айданың!» астына алып, жолдағы сиыршыларды кие-жара, арбаларды соқпырта, бұзауларды бүйірден түртіп домалата, қос құласың шаптыра желдіре, көштің алдына түспей көңілі көншімейтін.

Күнікей озғанына мардамсып, қоқиланып бұрылса да, қара пәуескені көргенде жүрегі зырк ете түсті. «Мына тажалдың көзі тағы шалып қалмаса игі еді» деп қауіптенеді. Күнікейдің бағына қарай бұ жолы Қара бәйбішенің қанталаған ала көзі сүмектей боп танауратқан тор бедеуді шала алмай қалды. Өйткені пәуескенің ернеуіне еңсеріле асылған бәйбішенің көзі көште келе жатыр еді.

Неге десеңіз, Ордабайдың үш баласы үш ауыл ғой. Олар бәйбіше қатыннан. Қара бәйбіше – Ордабайдың тоқал алған қатыны. Бәйбіше өліп, өзінен екі ұл, үш қыз туған соң, бұ да бәйбіше атанған. Сөйтіп, Ордабайдың төрт ауылы бірге көшетін. Бәйбіше балаларының көші бұрын жөнеліп, озып кетсе, қонғанша Қара бәйбішенің аузында да, астында да дамыл болмайтын. Бұл жолы да Ордабайдың үлкен баласы Омардың көш алдына түсіп, көрші Көшербайдың жырық кемпірі күндігі қайқайып, ала биені тебініп, жырық сары атанды қарсы алдына салып, шуда қақтырып, жеткізбей келеді екен. Олардың қыз-келіншек, малшы, құлшылары да Қара бәйбішенің сырын біліп алған ғой: көштің ауған-қалғанын ат үстінен түзеп, қасақана айдатып келеді екен.

Манағы атына міне алмайтын кертанау мықыр Тұрсынға:

– Әбілет-ау, атын жүрмей келе ме? Неғып бақайын қыбырлатып келесің? Өлімтіктің қолына шыбық та түспегенін қарасайшы!..– деп Қара бәйбіше зығырланып, шабынса да, көштің орта кезіндегі қырсау қара атан мұрны созылып ауырған соң, «Не де болса бөлесін бір-ақ көрейін» деген немеше кегжең етіп, бас жібін (бұйдасын) шарт еткізді.

– Ай, ай! Ана ақ шелек тағы қалды!– деп түйе басын тартқан биеші Дүйсенбай кейіп, баж ете түскенде, көш жетелеп келе жатқан Тұрсын бұрылып аялдайын деп еді, Қара бәйбіше одан жаман шарылдап:

– Тоқтатпашы көшті, тоқтатпа!.. Әй-й, салды балақ сасық күң-ай! Сенің шашыңды жұлмасам ба!– деп ойбай салды.

Со кезде Күнікей пәуескенің ар жағын орағытып, көштің тасасымен қыздарға барып қосылды. Апасының бәсекесін жаттаған Шәмши де арттағы бір бунақ көште қара інгенді бір қызға жетектетіп, сарбас қамшымен қара терге шомылған борбайға шыпылдатып ұрып келеді екен. Жанынан Күнікейдің өткенін байқаған жоқ.

Артқы көштің деңгейіне келгенде бос жүруге арланып, бір жағынан, «Бұ да болысып келеді екен» десін деп, Күнікей тартынып қалған бір түйеге жанаса кетіп, бас жібін іліп алды да, естісін дегендей: «Әтшу, әтшу!» деп, дауысын шығарды. Шәмши артына қарап: «Е, Күнікеймісің? Тірке» деді. Күнікейдің «немқұрайды» ғып, өтірік жарамсақтанып келе жатқанын қайдан білсін. Шәмшидің жүзінде зұл көрінбегенге Күнікейдің де көңіл жайланайын деді. «Бай балаларының бәсеке таласқаны мұндай жақсы болар ма? Бізге жалынышты болады ғой. Бізсіз бұлардың күні бар ма?..» деген ой келді.

Күнікей түйені тіркеп, тақиясын түзеп киіп, оң жағына қарағанда Ордабай айналасының барлық шаңырағынан да үлкен, күлімдеген қызыл жақұт күн көктің бір өңірін сары алтынға малып, екі түйенің арасынан абажадай боп адырдан суырылып

келе жатыр екен. Мана Арқалықтың басын жалап тұрған алтын сәуле заматта ылди біткенге шашырап, ол сәуленің жуан ортасында Күнікей де келе жатыр еді. Өні қашып тұрған көк шөп, қызылды-жасылды, сарылы гүлдер де аты бәйгеден келгендей, ажарланып, жылтырап, құлпырып ала жөнелді. Шарықтаған сайын үдеткен бозторғайдың шырылы, боталардың қоңыраудай сыңғырлаған жіңішке, сұлу, қаяусыз зары, еселерінің ауық-ауық қоңырлата бастап, қоюлата көтеріп, бір жоғары, бір төмен толқынып, жіңішкерте, сүмірейте созып: «У-ү-ү-һ» деп барып басылған ырғалаң боздасы сайын даланы жаңғырықтырып, өз алдына бір гөй-гөй тартып, біріне-бірі ұласып, қызғыштай қытқылдап, қырғидай шықырлап бара жатқан арбалардың шиқылы: «Апа, деймін, бауырсақ, ірімшік...» деп, кебежедей басын шығарып кара қожалақ жас балалардың ызындаған қыңқылы — бәрі де бүгін Күнікейдің жанына майдай жағып, дүние өзіне бола жаралғандай, алтын күн өзіне бола туғандай көрініп келеді.

Күннің мұндай айбынды, сұлу екенін Күнікей бұрын көрсеші! Мына күн тап өзінің, өз үйінің күні тәрізді. Жып-жылы, жап-жарық!

«Әтшу-әтшу, мойнағым! Шырла-шырла, торғайым! Қарның ашты-ау, ботақан! Мә, ірімшік берейін, қоя қой енді, қалқатай!.. Әлі-ақ ауыл қонады, ашқан қарның тояды...» деп ойлағанда, бала күнде ауыл көшкенде айтатын:

Ертең ауыл көшеді,
Түндік бауын шешеді.
Қара қойым қашады,
Құмалағын шашады,—

деген ойыншық өлең есіне түсті. Күнікейдің балалығы ұстап кетті: бозторғайша аспанда, қызыл гүлді, алтын күнді мадақтап ән салғысы келді. Сол кезде іркіс-тіркіс түйелер де біріне-бірі жалғанып, қатар түзеп көш сөніне кірді. Қыз-келіншектердің қолы босап, бастары қосыла бастады. Тыржықбайдың қызы:

Жосалының басынан жоса алмадым,
Жорға мініп алдыңнан тоса алмадым..,—

деп, «Ай-ай сәулем» деген әнді жөндеп сала алмай ыңырсып, әуре ғып келе жатыр екен. Күнікей мұрнын тыржитып, жаратпады. Айтты-айтпады, қазір сондай жай қоңыр, шобыр ән салатын шақ па? Қорғалдақтай шымырлатып, бозторғайдай шырылдатып, шырқап, қалықтап, сорғалатып салатын шақ емес пе?

Қыздардың ортасына Шәмши де кірді. Көшін жөндеп оздырғанға көңілі бір демдегені ме, кім білсін.

– Е, ән салып келесіңдер ме? Көне, айтыңдаршы!– деді.

Байдың қызы жоқта ыңырсып келе жатқан жаман-жұман қыздар:

– Ойбай-ау... жоқ... әншейін...– деп, құты қашып, дымын қоя қойды.

«Өңшең шірік күң! Онысы несі? Салмайтын несі бар? Соған бола ма, өзіме бола саламын» деген кісіше, көңілі тасып келе жатқан Күнікей ешкім «айт» деместен:

Бауырында Шұбартаудың қос балапан.

Сол таудан дария толқып су тараған.

Сұлу қыз, әсем жігіт – бәрі сонда

Япырым-ау, неге келдім сол арадан?

Сол арадан а-ай Әкуда-дай...–

деп, сайын даланы жаңғырықтырып, көшті басына көтеріп, сұңқылдатып қоя берді. Қыздар: «Мынау қай жақтан шыға келді?!» дегендей ауыздарын ашып қарай қалды. «Өзімді қошамет қып, ән салды ғой» деп, Күнікей бір ауыз өлеңді бітіре бергенде Шәмши бір қопарылып, мойнын бұраң еткізіп:

– Әй, Күнікей-ай! Сен бір жанып тұрған отсың ғой! Е, көңіл ашар деп осыны айт!– деп көпшіктеген болды. Өйткені бұрынғы көште бүйітіп суырылып соғып жіберетін қыз қасында болмаушы еді. Күнікей Шәмшидің ол қошаметіне құлақ қойған жоқ, жүде-мелете-жүде-мелете 2-3 әнді тастап-тастап жіберді. Сол-ақ екен: Біржанның төңкерілген дауысымен, «Ешкіөлмес ел жиылды бауырында!...» дегендей-ақ Күнікейдің аққудай сұңқылдап, күмістей сыңғырлап, бұлақтай сылдырлап, бұлбұлдай құбылтып, бұлқындай жұтынып, жүйкені босата, сүйекті шымырлата сорғалатқан, кестедей нақысты, ботадай сүйкімді, балдай тәтті, күндей сұлу әніне көш бойындағы қыз-бозбала, қатын-қалаш жиналып қалды.

– Е, базар мұнда екен ғой!

– Көп жаса, шырағым!..

– Қалғып-шұлғып келе жатқанда, ұйқымызды шайдай ашты ғой... Ой, тілеуің берсін!..

– Тағы да, қарағым, тағы да...– десіп қатындар да көтермелеп:

– Шешесі Шекер ғой! Бұ қыз тегін өледі деймісің?..– деп аңыз қылысты.

Астындағы торы бедеудей бауыры жазылып алған Күнікей, құдай берген өнерді аясын ба? Жүрт анталап, топ көбейген сайын, аруақтана, дәуірлете соқты, делебесі қозған бір-екі қыз да Күнікейге қосылып кетті. Күнікей бірталай айтып, айызын қандырған соң, ерігіп келе жатқан жүрт:

– Ал, бозбалалар! Сендер де айтыңдар! Қыз екеш қыз да айтып келеді.– деп кеу-кеулеген соң Мұсатай, Әйткен сияқты боз-

балалар да керіліп, ырғаландай, көзін ашып-жұмып, айғайды салып, бүгінгі көшті ойын-сауық қылып жіберді. Сауықтың арты «ұйқы ашарға», «аударысқа», «көкпарға» айналып, жұрт дырду-думен қонар жерге келіп қалғанын да білмеді.

Жолшыбай шидің, қарағанның, томардын түбінен үйректің жұмыртқасын тауып алысып, бозбалалар қаншыр қуысып, кок шалғынды жосылтып, өңшең саусылдаған, дулаған жастар көшген бұрын келді. Келсе – Арқалықтың бөктеріндегі Атшоңқайға қош басшылар да жетіп, жатық көгалдан ауылдарына жұрт сайлап, көп жұмыс тындырған немеше шіреніп-шіреніп түр екен. Күнікейлер де аттан түсті. Бозбалалар ат ұстап, қаңтарып, матастырды. Ат екпіні, күн қызуымен алқынып, қызара бөрітіп, ісініп келген жастар белбеулерін шешіп, шапанын тастап, желпініп, Күнікей сияқты көршілердің қызы көш келгенше тезек теруге жөнелді.

Көш келіп, байдың үйлері үлкен-үлкен жабасалмасын жасап алған кезде, сиырларының тілін салақтатып, сілекейін шұбыртып, бүйірін солықтатып, жүгіріп, сиырларын ұстап, жүгін түсіріп жатқанда Шекерлер де келді. Түтігіп, Күнікейге:

– Сайтан-ау! Сонша шауып... астындағыны алып қойса қайтесің? Маңдайыңа басқан атыңнан жаман...– дегенде, Күнікей жайымен жұмыс істеп жатып:

– Ойбай, апа-ай! Ат беретін кісі мендей бола ма? Бүгінгі күні менікі болған жоқ па!– деді.

– Не дейді, ойбай, мына қыз?– деген соң, Күнікей бүгінгі өңгімесін айтып шықты.

Шекер түк айта алмады.

– Сен бе?– Сен!..– деп тамсанып жымыды.

Тәйт әрмен!

Аяңдаса – тымақты алшыдан салғызып, желсе – желдей естіріп, шапса – құйындай ұшатын, қашағанды шебін жұтқызбай қағып түсетін бедеу торыны ендігі көште Күнікей тағы мініп шыққанда, өз сыбағасына өзі құлдық ұратын құла ауыздар көлденеңнен көз салып:

– Шекердің қызы мына өнерімен әкетгі-ау! Әйтпесе кедейдің тақымына сыятын жануар емес еді,– десті.

Дей берсін. Күнікейге торы бедеу тақымына басқан атынан бір кейін емес. Күнікей енді жылқы келгенде жүгенін алып, өзі жүгіреді. Жүргендерде сағынып қалғандай, мойнынан күшактап аялайды, жіберерде бас-арқасын сипап, мамық алақанымен қабырғаға қағып қояды. Ұлы дүсір жарыс болмаса, анау-мынаумен жарбаңдасып шаппайды. «Қашаған қуып, қинап тастама!» деп.

күркесіне келе бергіш Домбайға да тапсырып қойды. О да айтқанын қылып жүрді.

Атшоңқайдан асқан соң немене, Шанды, Сарыапан, Қызылқұдыққа қарай құлап кеткендей, демде барып қаласың. Қызылқұдықтан көшіп, Әулиетастың дөнінен асқан соң, қарсы алдыңнан жарқырап Майсор көрінеді. Майсордың бұлағына бір түнеп, малды шалғынға шеміршектетіп алып, қалың қаулы, жауылшалы, жоңышқалы, бетегелі бұйрат пен белден бел асып отырып, Шақшан адырының түбінен Шідертіге қылт ете түсесің. Жердің бәрі Күнікейдің кеудесінде сайрап тұр. Бәрі де бала жасынан бері қозы қуған, бұзау қайырған, тезек терген, ән салған, ат ойнаған, асыр салған танымал жерлері.

Жолшыбай Күнікей қыздармен бірге жарысып, төбе-төбеден тарғыл жуа терді. Бозбалалармен ілесіп, қоян қуып, Құлболдыңын басына да шықты. Қызылқұдықтан көшкен күні Тыржықайдың қызына бір шөлкестеу байтал кез келер ме, мініп жүре бергенде, байтал аяғын бір көтеріп еді, қобалақ сорлы жалп ете түсті. Байтал ер-тоқымды бауырына ала сартылдатып, Қызыладырға қарай құйрығын тігіп алып, шығандап жөнеле берді. Күнікей атына мініп дайын тұр еді, байталды қуып берді. Бірталай ұзап кеткен байталға үкідей ұшып барды да жетті. Қайырмалады. Болмады, құйрықтан алды – тоқтата алмады. Содан кейін қабырғалай беріп, байталдың тізгінінен шап беріп ұстап, алып қайтты. Артынан Мүсатай да шауып келеді екен. Тағы бір-екеуі әр жерде шашылып қалған ер-тоқымды жинап жүр. Мүсатай келіп:

– Әй, қарағым-ай! Сен бірдеңе боласың ғой! Әкеннің көсегесін көгертер едің. Әттен, ұл боп тумадың, не керек! Сенен «мынандайын» (шынашағын шошайтып) аяған құдайды да тәйірі алсын! – деп қалжыңдаған болды.

Мақтағанды іші тәуір көріп келе жатса да, Күнікей ойыншыны аралас:

– Кет, көргенсіз, жоқты айтпай... – деді.

– Жатқа қор қылмайтын бала едің, не керек. Кейкуат, жаман Тұяққа қор боласың... – деп келе жатқанда Күнікей мырс етіп:

– Е, жаның ашиды екен ғой? – деді.

– Ашымай енді... Жаным ашығандықтан айтып жүргем жоқ па... – деп, баяғысын тағы жақауратты. Күнікей өп-өтірік түсінбегенсіп:

– Немені? – деп, шешесі құсап көзін төңкеріп қылымсып, Мүсатайдың бетіне қарады.

Мүсатай кәдімгідей басалқы айтатын адам сияқтанып, алақанын жайып, басын шұлғып:

– Тым болмаса оң жақта дәурен сүріп, қызық көріп қалсайшы. Жастық екі айналып келер деймісің... өстіп бұлғақтап жүре берем деймісің... Осы күні деген шағың... Жас-жастың тілеуі бір,

жібектің түйіні бір...— деп, сүре сөзге салып бара жатқан соң, Күнікей күліп:

— Мен бір жөні түзу сөз айта ма деп келе жатсам, баяғы Қара тауың ба? Ондайыңды бізден өзгеге айт, шырағым!..— деп бірдененің шетін сездіріп, тежеп тастады.

Мұсатай оған да тоқтамады. Анау көпке жетпей тұрып, бір сөз алып қалуға асығып, тікесінен:

— Бүгін түнде барамын. «Бү қайсың?» деп жүрме!— деп көзін қысып қойды. Күнікей:

— Демінің сағын!— деп ернін шығарды.

— Күнікей, енді өзің білесің...— деп, Мұсатай қылмындап, қиқаңдап еді. Күнікей:

— Енді төлкектеп не қыласың? — Қатышыңды айналдыра бер!— деп сөздің бетін ашты. Мұсатай абдырап:

— Қашан мен Қатыш...— деп келе жатқанда, ер-тоқымды жинаған жігіттер де ұшырасып, Мұсатай есек дәмелі боп қала берді.

Қатыш Тұрғанбайдың «құрық қайтпас» сары қызы еді. Мұсатай да одан сау емес екенін Күнікей неғып білмесін.

Ауыл Майсордың құлағына — Былқылдаққа қонды. Байдың төрт ауылы ығы-жығы, бықыр-бықыр төрт түлік көк майсаға көміліп бырт-бырт жұлып, бырылдап, жусатып жатыр. Лек-лек балалар жарысып шуласып, құрақтан жұмыртқа алуға, қоға тартуға Майсорға кетіп барады. Еркектер бие қуып, құлын ұстап, әйелдер жаппа күркесінің алдына бықсытып от жағып, самауырын, шәйнектеріне шай қайнатып жатыр. Қыз-келіншектердің кейбірі суын әкеліп, кейбірі жолда дем алып, шелектерін қолдасып, өн салысып, жаңа бара жатыр. Жалғыз-ақ Құлтума сияқты қойшылар көрінбейді. Өзгенің бәрі көк шалғынға аунап кенелуде, масайрауда.

Таң атқалы оразасын ашпаған ел шайларын ышқына-ышқына ұрттап, маңдайдан сорғалаған терлерін алақанның қырымен сыпырып тастап, бойы жадырап, көйлектерін желпіп, қарындарын ашып, борбайын қасып, күркесінен шықты. «Мынау атты, анау өгізді жіберу керек екен ғой...» деген тәрізді, малсақ кісімсіп, суыған көліктерді қоя берді, жіберді, жібертті. Көзінің іріңі шоқпардай болған шал — түйеші Жаманай да (манағы Тұрсынның байы) байдың түйелерін жіберіп, одан бір түйеге мініп, ауыл-ауылдың түйесін қайырып Майсордың көкпегіне апарып салып, жайрап битін қарап отырғалы: «Шөк былай!» деп, сар желіп, сойылдап жүр.

Жалғыз-жарым мал көздеген қоңылтақ кедей шалдар, бұзау көздеген, ұршық иірген кемпірлер, немесе тізе қап байлаған, бір балағы салпылдаған биешілер болмаса, өзгенің бәрі біраздан соң қымызға қанып, күр-күр кекіріп, қарнын сипап, итарқа-шанырақ салма, жүк күрке, арба күркелерінің астына кіріп, манаурады.